

ПРАВО

Ազգերի ինքնորոշման իրավունքի եւ տարածքային ինքնորոշման սկզբունքների միջեւ կոլիզիաները ժամանակակից միջազգային իրավունքում

Փարսյան Ն. Ա.

Հայ-Ռուսական (Միավորական) համալսարանի ասպիրանտ (Երևան, Հայաստան)
naregal2tyan@gmail.com

Վճռորոշ բառեր` միջազգային իրավունք, միջազգային իրավունքի սկզբունք, տարածքային ամբողջականություն, ազգերի ինքնորոշման իրավունք, սահմանների անձեռնմխելիություն, էթնիկ-ազգային պատկանելիություն:

Коллизии между принципами правом наций на самоопределение и территориального самоопределения в современном международном праве

Галстян Н. А.

Аспирантка Российско-Армянского (Славянского) университета (Ереван, Армения)
naregal2tyan@gmail.com

Аннотация. Данная научная статья посвящена соотношению двух принципов международного права-территориальной целостности и права народов на самоопределение, и изучению существующих между ними коллизий. Автор статьи изучает и анализирует, какими международными правовыми нормами определены принципы международного права, как интерпретируются эти два принципа, как дополняют или исключают друг друга. Цель данной статьи - попытка объективно выявить существующие проблемы и найти варианты их решения.

Ключевые слова: международное право, принцип международного права, территориальная целостность, право наций на самоопределение, неприкосновенность границ, этническо-национальная принадлежность.

Contradictions between the right of Nations to self-determination and the principles of territorial self-determination in modern international law

Galstyan N. A.

PhD student in Russian-Armenian (Slavonic) university (Erevan, Armenia)
naregal2tyan@gmail.com

Abstract. This scientific article is devoted to the relationship between two of the principles of international law, territorial integrity and the right of nations to self-determination, and the study of existing conflicts between the latter. In the article, the author studies and analyzes what international legal norms define the principles of international law, how these two principles are interpreted, how they complement or exclude each other. The purpose of this article is to try to objectively identify the existing problems and to find solutions to them.

Keywords: International law, principle of international law, territorial integrity, right of nations to self-determination, inviolability of borders, ethnicity.

Միջազգային հանրությունը այս ժամանակաշրջանում կանգնած է բազմաթիվ խնդիրների լուծման առջեւ, որոնց մեջ առաջնային տեղ են գրավում էթնիկ-ազգային պատկանելիությամբ պայմանավորված ընդհարումները: Միջազգային իրավունքի սկզբունքներից երկուսը՝ տարածքային ամբողջականության եւ ազգերի ինքնորոշման իրավունքի սկզբունքները ուղակիորեն կապված են վերջինիս հետ: Այս երկու սկզբունքների ձեւավորումը անցել է պատմական երկար ժամանակ, եւ մեր օրերում իրենից ներկայացնում է բավական լուրջ խնդիր՝ հակասություն մեկը մյուսի նկատմամբ:

Հարկ ենք համարում հատկապես նշել երկու սկզբունքների առաձնահատուկ կարելությունը: տեսության մեջ դրանք երկուսն էլ միտված են կարգավորելու եւ դադարեցնելու աշխարհում ծագող զինված ընդհարումները: Սակայն իրականության պատկերն այլ է: Երկու սկզբունքների միջեւ գոյություն ունեցող հակասությունները ծնում են տեւական պատերազմներ:

Ժամանակակից միջազգային իրավունքի սահմանների անձեռնմխելիության եւ տարածքային ամբողջականության սկզբունքների պահպանման եւ իրագործման պահանջը բարդեցնում է իրավական խնդիրների կարգա-

վորումը: Այն ժողովուրդների ինքնորոշման խնդիրը, որոնք հայտնվել են օտարերկրյա պետության տիրապետության տակ, իսկ որոշ պահերում և մի քանի պետությունների միջև, որոնք ձևավորվել են տվյալ տարածաշրջանում, այս պահին դարձել է համաշխարհային նշանակության կոլիզիա:

Ներկայումս այս խնդրի վառ օրինակներից է Ադրբեջանի դիրքորոշումը Լեռնային Ղարաբաղի ինքնորոշման վերաբերյալ հատկապես հետեյալ դրույթում. ժողովուրդների ինքնորոշման իրավունքը չունի որևէ նորմատիվ ուժ, իսկ եթե նույնիսկ որևէ նշանակություն ունի, ապա այն ստորադաս դիրք է զբաղեցնում պետության տարածքային ամբողջականության սկզբունքի նկատմամբ: Դրանից կարելի է եզրակացնել, որ պետության տարածքային ամբողջականության սկզբունքը ճանաչվում է միակը կամ ամենաբարձրը, տվյալ սկզբունքով պետք է առաջնորդվեն կողմերը նման վեճերի առաջացման և լուծման դեպքում: Այս խնդիրը ծագում է այն դեպքում, երբ պետությունը, որը չի ճանաչում տարածքի բնակչության ինքնորոշման իրավունքը, ձգտում է թույլ չտալ տարանջատում, և հետագայում պետական սահմանի փոփոխություն՝ համաձայն բնակչության կամքի:

Հակամարտությունների խաղաղ կարգավորումը, որոնք առաջանում են պետության տարածքային ամբողջականության սկզբունքի հակադրման արդյունքում ժողովուրդների ինքնորոշման իրավունքին, պետք է հիմնված լինի միջազգային իրավունքի նորմերի վրա, ինչը ենթադրում է ժողովուրդների ինքնորոշման սկզբունքի և պետության տարածքային ամբողջականության միջև ճանաչված հարաբերակցության կիրառման անհրաժեշտություն:

ՄԱԿ-ի կանոնադրության 2-րդ հոդվածի 4-րդ կետի համաձայն՝ Միավորված ազգերի կազմակերպության բոլոր անդամները միջազգային հարաբերություններում ձեռնպահ են մնում ուժի սպառնալիքից կամ դրա կիրառումից ինչպես ցանկացած պետության տարածքային անձեռնմխելիության կամ քաղաքական անկախության, այնպես էլ ցանկացած այլ գործողությունից որը անհամատեղելի է Միավորված ազգերի նպատակների հետ:

Պետությունների տարածքային ամբողջականության սկզբունքն արտացոլվել է նաև 1970 թվականի միջազգային իրավունքի սկզբունքների մասին հռչակագրում [1: 151-155]: Սակայն ներկայումս այն առավել ամբողջական է ամրագրված է 1975 թ.-ի Եվրոպայի անվտանգության եւ համագործակցության խորհրդակցության եզրափակիչ ակտում, որտեղ նշվում է հետեյալը. «Մասնակից պետությունները հարգելու են մասնակից պետություններից յուրաքանչյուրի տարածքային ամբողջականու-

թյունը, ձեռնպահ մնալով ՄԱԿ-ի կանոնադրության նպատակներով և սկզբունքներով անհամատեղելի ցանկացած գործողություններից, որոնք հակասում են ցանկացած մասնակից պետության տարածքային ամբողջականությանը, քաղաքական անկախությանը կամ միասնությանը և, մասնավորապես, ցանկացած այնպիսի գործողություններից, որոնք ուժի կամ ուժի սպառնալիքի կիրառում են [1]:

Չնայած նրան, որ տարածքային ամբողջականության սկզբունքը միջազգային իրավունքի սկզբունքների թվին է դասվում, որոնք ունեն լայն իրավական հիմք, միջազգային չկա դրա միասնական հաստատված մեկնաբանությունը: Բացի այդ, բացակայում է դրա ձեւակերպումը նաև պետությունների սահմանադրական օրենսդրությունում, այն բացահայտվում է տարածքի միասնության, անձեռնմխելիության եւ անբաժանելիության սկզբունքի պահպանման, դրա անօտարելիության, պետական սահմանների փոփոխման կարգի սահմանման կամ պետության տարածքի կազմի սահմանման միջոցով:

1970 թ. միջազգային իրավունքի սկզբունքների մասին հռչակագրում ամրագրված պետությունների ինքնորոշման եւ տարածքային ամբողջականության սկզբունքների հարաբերակցության ասպեկտներից մեկը «անվտանգության կլաուզուլան» (Saving Clause) է [5: 108], որը պաշտպանում է պետություններին չհիմնավորված անջատողական ոտնձգություններից: Տեսականորեն առանձնացնում են վերը նշված նորմից բխող երեք պայմաններ, որոնց առկայության դեպքում չի թույլատրվում պետության տարածքային ամբողջականությունը խախտող ինքնորոշումը պետությունը պետք է՝ 1) իր գործողություններում պահպանի իրավահավասարության և ինքնորոշման սկզբունքը, 2) դրա հետևանքով ունենա ողջ ժողովրդին ներկայացնող կառավարություններ, 3) չպետք է դրսևորվի որևէ խտրականություն: Եթե բոլոր երեք պայմանները պահպանվում են, ապա միայն այդ դեպքում գերակայությունը տրվում է պետության միասնության պահպանմանը, հակառակ դեպքում այն կարող է կասկածի տակ դրվել [2]: Չնայած այն հանգամանքին, որ այդ պայմանները երեքն են, որոշիչ է համարվում առաջին. «Պետության կողմից իր գործողություններում ժողովուրդների իրավահավասարության և ինքնորոշման սկզբունքի պահպանումը», որը կոնկրետ կարող է արտահայտվել օրինակ, այն դեպքերում, երբ առաջանում են որոշակի վեճեր, հանրաքվեներ: Այս փաստը նշանակում է, գլխավորապես, բոլոր ժողովուրդների ինքնորոշման իրավունքի անվերապահ ճանաչում, ներառյալ այն ժողովուրդները, որոնք մտնում են տվյալ պետության կազմի մեջ:

«Անվտանգության կլաուզուլայի» իրավա-

կան մեկնաբանության օրինակներից մեկը Կանադայի Գերագույն դատարանի որոշումն է, որը վերաբերում է 1998-ի Կանադայից Քվեբեկի սեգեսիայի վերաբերյալ որոշակի հարցերի: Այս որոշման մեջ Կանադայի բարձրագույն դատական աստիճանը որոշեց հետեւյալը. «այն պետությունները, որոնց կառավարությունները ներկայացնում են ամբողջ ժողովրդին իրենց տարածքի սահմաններում հավասարության և առանց խտրականության հիման վրա և հարգում են ինքնորոշման սկզբունքներն իրենց ներքին սահմանումներով, իրավասու են պաշտպանելու իրենց տարածքային ամբողջականությունը միջազգային իրավունքով» [5]:

Նաեւ Արեւելյան Թիմորի (Պորտուգալիա vs Ավստրալիա) գործով ՄԱԿ-ի Միջազգային դատարանի 1995թ. հունիսի 30-ի որոշման մեջ հաստատվել է հետեւյալ դիրքորոշումը. «Պորտուգալիայի պնդումը, որ Միավորված ազգերի կազմակերպության կանոնադրությունից եւ պրակտիկայից բխող ինքնորոշման իրավունքը erga omnes բնույթ է կրում, անթերի է: Ազգերի ինքնորոշման սկզբունքը ճանաչվել է ՄԱԿ-ի կանոնադրության եւ դատարանի պրակտիկայում, Այն հանդիսանում է ժամանակակից միջազգային իրավունքի հիմնարար սկզբունքներից մեկը» [4]:

Ելնելով վերոգրյալից՝ պետք է ասել, որ միջազգային իրավունքի այն նորմը, որը սահմանում է երկու սկզբունքների հարաբերակցությունը, ձևակերպված է բավականին հստակ և պարզ, ինչը կասկած չի թողնում դրա բովանդակության նկատմամբ: Օտար տարածքների բռնակցումների կողմնակիցները հրում են տարածքային ամբողջականության որոշման առաջին մասը՝ շրջանցելով երկրորդին, որում խոսվում է ժողովրդի ինքնորոշման մասին՝ որպես պետության տարածքային իրավունքների իրավահարաբերություն և նրա տարածքային ամբողջականության պաշտպանության պայմանով: Յուրաքանչյուր ժողովրդի ինքնորոշման անքակտելի իրավունքը համարվում է տարածքի տիրապետման եւ տնօրինման բարձրագույն իրավական հիմքը, Այսպիսով ակնհայտ է, որ նրան չեն կարող հակադրվել պետության ինքնիշխանությունը եւ նրա տարածքային ամբողջականությունը: Նաեւ տարածքային

ամբողջականությունը պետք է հիմնված լինի յուրաքանչյուր տվյալ ժողովրդի պետության կազմում կամավոր ընդգրկվելու, ինչպես նաեւ ազատ կամարտահայտման հիման վրա ազատ կամարտահայտման նրա անքակտելի իրավունքի հարգման վրա: Այսպիսով, ժողովրդի կողմից իր ինքնորոշման իրավունքի իրականացումը չի կարող դիտարկվել որպես ոտնձգություն պետական սահմանների անխախտելիության և պետության տարածքային ամբողջականության նկատմամբ: Այս հարցում ամենակարեւորը եւ ամենակարեւորը մնում է ժողովուրդների իրական կամքի պարզումը այն ընթացակարգերի միջոցով, որոնք ամրագրված են իրավունքում, կողմերի բարի կամքի առկայությունը եւ պետության եւ ժողովուրդների շահերի հաշվառումը, որոնք այնտեղ մնում են ժողովրդի բաժանումից հետո:

Օգտագործված գրականության ցանկ

1. **Сперанская Л. В.** Принцип самоопределения в международном праве. М.: Госюриздат, 1961. – 173 с.
2. Право на самоопределение в современном международном праве. URL: <http://www.regnum.ru/news/1240480.html#ixzz2C1Cb119k>.
3. Декларация о принципах международного права, касающихся дружественных отношений и сотрудничества между государствами в соответствии с Уставом Организации Объединенных Наций от 24 октября 1970 г. // ООН. Резолюция Генеральной Ассамблеи на XXV сессии. Нью-Йорк, 1970.
4. Judgment of the Supreme Court of Canada Concerning Certain Questions Relating to the Secession of Quebec from Canada, 1998, para. 130. URL: <http://scc.lexum.org/decisia-scc-csc/scc-csc/scc-csc/en/item/1643/index.do> (дата обращения: 08.08.2013)
5. East Timor (Portugal v. Australia), Judgment, I.C.J. Reports 1995, para. 29

Сдана/Հանձնվել է՝ 18.01.2021
 Рецензирована/Գրախոսվել է՝ 20.01.2021
 Принята/Ընդունվել է՝ 25.01.2021